

Automatizované systémy řízení a implementace sociálních plánů

V řadě dokumentů řídicích orgánů, v jednáních konferencí i v praxi aplikace výpočetní techniky v řízení se zdůrazňuje význam „přechodové fáze“ od současného stavu k nové skutečnosti realizované na základě přijatých rozhodnutí, přičemž tato fáze se nazývá implementací.

Se stále vzrůstající úlohou řídicího subjektu v rozvoji společnosti souvisí nutnost věnovat zvláštní pozornost otázkám implementace jako vědomé aktivity, která je složitým, ale nezbytným procesem spojování nového poznatku a jeho materializace s jeho racionálním využitím v zájmu společnosti.

Osvětlení otázek implementace z obecně teoretické, metodické i praktické stránky bylo věnováno sympozium, které na téma *Automatizované systémy řízení a implementace sociálních plánů* uspořádal ČUV Komitétu pro vědecké řízení ČSVTS s Dolem techniky ČSVTS Praha koncem minulého roku v Gottwaldově. Toto sympozium bylo po konferencích *Automatizované systémy řízení a řízení sociálních procesů* v r. 1979, *Společenské a sociálně psychologické aspekty automatizovaných systémů řízení* v r. 1980 a *Automatizované systémy řízení a modelování sociálních procesů* v r. 1981 dalším krokem v realizaci dlouhodobého záměru všestranně osvětlovat vazby mezi automatizovanými systémy řízení a řízením sociálně ekonomického rozvoje společnosti.

Sympozia se zúčastnilo celkem 107 pracovníků, z nichž bylo 46 % z vědeckovýzkumné základny, 12 % z vysokých škol a 42 % z řídicí sféry všech úrovní — od podniků až po centrální orgány. V průběhu sympozia bylo předneseno 29 referátů a mimo referující v diskusi vystoupilo dalších 8 účastníků. Kromě toho byla zorganizována panelová diskuse, jíž se zúčastnilo 62 zájemců.

V průběhu jednání sympozia byla formulována řada problémů, jejichž řešení vyžaduje další práci teoretické fronty i řídicí praxe.

Bylo poukázáno na to, že implementace je nevyhnutelnou fází procesu cílevědomých v pěti stadiích: cílovém, deskriptivním, preskriptivním, realizačním a retro-spektivním. Teoretické otázky implementace mají své místo v teorii sociálního řízení jako součást realizačního stadia řídicího cyklu.

Implementace je charakteristickou činností rozvoje inovačních procesů. Získání informací pro vědecké vypracování strategie na úrovni hospodářství podniků je závislé na analýze fází relativní účinnosti vědeckotechnických inovačních procesů. Rozlišuje se pět fází: 1. fáze zavádění, 2. fáze rychlého rozšiřování, 3. fáze zralosti, 4. fáze saturace a 5. fáze stagnace a zastarávání.

Implementace automatizovaných systémů řízení je neoddělitelná od sociálně ekonomického rozvoje země. Z hlediska sociálního plánování a programování se automatizované systémy řízení stávají na jedné straně objektem sociálních analýz zaměřených na upřesnění místa a významu automatizovaných systémů řízení ve společenském rozvoji a na „lidskou problematiku“ spojenou s jejich projekcí a zaváděním. Na druhé straně se tyto systémy samy stávají nástrojem realizace sociálního řízení.

Implementace automatizovaných systémů řízení je neoddělitelná od sociálně ekonomického rozvoje země. Z hlediska sociálního plánování a programování se automatizované systémy řízení stávají na jedné straně objektem sociálních analýz zaměřených na upřesnění místa a významu automatizovaných systémů řízení ve společenském rozvoji a na „lidskou problematiku“ spojenou s jejich projekcí a zaváděním. Na druhé straně se tyto systémy samy stávají nástrojem realizace sociálního řízení.

Implementace automatizovaných systémů řízení je neoddělitelná od sociálně ekonomického rozvoje země. Z hlediska sociálního plánování a programování se automatizované systémy řízení stávají na jedné straně objektem sociálních analýz zaměřených na upřesnění místa a významu automatizovaných systémů řízení ve společenském rozvoji a na „lidskou problematiku“ spojenou s jejich projekcí a zaváděním. Na druhé straně se tyto systémy samy stávají nástrojem realizace sociálního řízení.

Každá systémová inovace má ve své implementační fázi výrazně společenský charakter. Sociálně ekonomický systém jako objekt inovace vyžaduje nové výzkumné přístupy a nové principy tvorby modelů inovace a jejich optimalizace. Z hlediska užitnosti a účelnosti systémové inovace představuje proces implementace nejsložitější a nejdůležitější etapu inovačního procesu. V implementaci se totiž projeví

všechno, co se zanedbalo nebo podcenilo v předcházejících fázích inovačního procesu.

V sociálních systémech znamená každá inovace vývojovou změnu v chování celého systému. Podle svého charakteru zasahuje větší či menší počet funkcí a vazeb systému a objektivně tak působí proti stabilitě celého systému. Pozornost řídicích pracovníků je soustředěna hlavně na charakteristiky a na parametry zabezpečující stabilitu řízených systémů. Důležitá však je důkladná analýza budoucích změn ve struktuře, ve funkcích a v organizaci řízeného systému následkem inovací a zabezpečení jejich realizace v příslušných plánech. Tuto funkci plní cílové programy, které nenahrazují plán, ale specifickou formou a odlišnými metodami rozpracovávají plánované cíle.

Mají-li implementační procesy úspěšně plnit své poslání, musí zabezpečovat realizaci úkolů, které jsou v souladu s objektivními zákonitostmi vývoje v dané oblasti. Celek problematiky implementace z hlediska její povahy a podmíněnosti jejího účinného zabezpečování vystihují takové implementační procesy, jako je komunikace, projednávání, kritizování a kontrola. Efektivní implementace ovšem vyžaduje i realizaci určitých poznávacích aktivit. Má tedy vlastní analytickou fázi. Jejím hlavním úkolem — kromě poznání reálnosti cíle — je poznání objektivních bariér a subjektivních zábran na straně potenciálních realizátorů rozhodnutí. Významné jsou zejména skryté bariéry, které vycházejí ze subjektu a jsou spíše psychického rázu.

Kvalitativní změny v pojetí a v realizaci procesu řízení předpokládají také nové, kvalitativně odlišné pojetí přípravy a chápání lidského činitele. V mnoha případech se například projevují nepříznivé důsledky zavádění počítačů, protože lidský činitel jako subjekt neznal nebo plně nerespektoval důsledky počítačového zpracování. Je tedy nutné zabývat se jednak problematikou ekonomické účinnosti při působnosti lidského činitele v procesu automatizace systémů řízení, jednak předpoklady, které se musí pro tuto působnost vytvářet. Specifické postavení lidského činitele vyplývá ze skutečnosti, že se v tomto procesu projevuje jako 1. objekt řízení — se všemi charakteristikami subsystému, v tomto případě subsystému sociálně ekonomických informací, 2. subjekt, jehož působnost se projevuje aktivně ve všech stadiích automatizovaného procesu řízení, zejména však v interpretaci informací v systému řízení.

Sociálně psychologické stránky procesu aplikace výpočetní techniky se nesmějí podceňovat ani v projektové oblasti. Platné metodické pokyny FMTIR pro předprojektovou přípravu nepostihují sociální a sociálně psychologické aspekty a vzbuzují tak dojem, že zde zvláštní potíže nemohou nastat nebo že se vyřeší automaticky. Praxe však ukazuje, že jde o závažné problémy, které — nejsou-li včas poznány a uvážené řešeny — mohou nabýt povahy „materiální síly“, tj. bariér, které automatizace mohou významně brzdit a její efektivnost problematizovat. Může jít o dva typy bariér: a) zábrany ze strany lidské osobnosti, b) zábrany ze strany kolektivů, skupin (mezilidských vztahů).

Do počítačového zpracování informací postupně proniká pojetí banky dat. Zatím bylo největší úsilí věnováno tomu, jak nalézt řešení již zadaného verbálního nebo matematického modelu. V praktických aplikacích však zůstává proces výstavby modelu velmi nákladný, časově náročný a neefektivní. Podporou procesu modelování se mohou stát banky modelů (zvané též systémy modelové báze), které budou obsahovat alespoň tři komponenty: a) modelovací jazyk pro zadání a zpracování modelových struktur, generování dat a sjednocení sémantiky dokumentace, b) prostředky k využití informace z předchozích modelovacích činností, c) transformační systém nápomocný generování rozdílných matematických formulací pro stejný reálný problém.

Významným nástrojem ke zkvalitnění řízení procesu budování automatizovaných systémů řízení je výpočet jejich efektů, který si nelze představit bez automatizace sběru dat pro tento účel. Mělo by být k dispozici typové programové zabezpečení jak pro sběr těchto dat, tak pro odpovídající výpočty efektivnosti, jejich časové řady apod.

Vybudování specifického informačního systému si vyžadují prostorové aspekty reprodukčního procesu. Problematika tvorby územních informačních systémů je doposud málo propracovaná jak v teorii, tak v praxi. Je zřejmé, že informační systémy pro řízení území musí být dynamičtější a podrobnější vzhledem k tomu, že integrují a propojují všechny odvětvové informační systémy na příslušných územních úrovních.

* * *

Jednání sympozia potvrdilo účelnost dlouhodobě programově orientované spolupráce a pracovní konfrontace odborníků společenskovědního, přírodovědného a technického zaměření, pracovníků z oblasti výzkumu i praxe řízení při řešení otázek rozvoje automatizace ve spojení se sociálním plánováním a řízením. Tuto spolupráci je zapotřebí dále prohlubovat a podle možností rozšiřovat na úroveň řešení úkolů státního plánu základního výzkumu a státního plánu ekonomického výzkumu.

V závěru sympozia bylo doporučeno:

- se zvýšeným úsilím pracovat na objasňování místa, úlohy a významu problémů implementace v rozvoji socialistické společnosti v současné etapě,
- zpřesňovat pojem implementace zejména ve vztahu k pojmu realizace,
- jak ve výzkumu, tak v praxi řízení sociálních procesů věnovat soustavnou pozornost otázkám využívání automatizovaných systémů řízení v procesu zavádění sociálních plánů,
- prohlubovat rozpracování otázek sociálních aspektů zavádění (implementace) automatizovaných systémů řízení a dovést je až do metodických směrnic pro jejich budování,
- zvláštní pozornost teorie a praxe řízení soustředit na otázky výstavby bank dat ve vazbě na banky metod a modelů jako nezbytných prvků automatizovaných systémů řízení pro plánování sociálního rozvoje.

Libuše Lišková

Sociologové diskutují o problematice zkoumání potřeb, zájmů a hodnot

Sekce marxistické sociologické teorie a sekce sociologických metod a technik Československé sociologické společnosti při ČSAV uspořádaly ve dnech 10.–12. 5. 1983 v zařízení ÚV SSM v Harrachově pracovní seminář na téma *Rozvoj marxistické sociologické teorie a cesty jejího vstupu do praxe* (na příkladu zkoumání problematiky potřeb, zájmů a hodnot).

Jednání, která probíhala společně a ve dvou paralelních sekcích, byla rozdělena do čtyř tematických okruhů:

- A. *teoretické přístupy*, vymezující vzájemné souvislosti potřeb, zájmů a hodnot diferencovaných společenských subjektů, včetně společenských souvislostí (A1 — 2 — *Obecné souvislosti*; A3 — *Vztah k prognózování a řízení*),
- B. možnosti *konceptualizace a operacionalizace* těchto přístupů,
- C. *kritický rozbor poznatků z realizovaných výzkumů* potřeb, zájmů a hodnot,
- D. *metody zkoumání* potřeb, zájmů a hodnot včetně posouzení jejich použitelnosti.

Pracovního semináře se účastnilo 42 sociologů a dalších odborníků. Zahájil jej J. Světlý (Ústav marxismu-leninismu ČVUT, Praha) referátem *K vymezení vnitřních souvislostí potřeb, zájmů a hodnot jako společenských kategorií*. Po historickém exkursu, věnovaném vzniku potřeb a jejich kategorizaci, položil základní otázku, týkající se rozdílu či odlišnosti objektivního zájmu a potřeby: Zájmy bývají perspektivní a komplexní, zatímco potřeby jsou spíše záležitostmi přítomného nebo blízkého okamžiku a reprezentují dílčí, jednotlivé stránky aktivního života a rozvoje subjektu. Proto jsou potřeby v podstatě jednotlivými projevy zájmu a jednotlivými stupni směřujícími k jeho realizaci. J. Světlý dále polemizoval s názorem, že hodnota je to, co uspokojuje nějakou potřebu, což by znamenalo, že potřeba je primární a hodnota od ní odvozená. „Autorům takového názoru ovšem uniká fakt, že sice velmi usnadnili odpověď na otázku, co je hodnota a co nikoli, ale naprosto nic tím nezískali, protože celou tíží rozhodování jenom odsunuli a ponechali otevřený problém, která potřeba je hodnotnější a které nikoli, která znamená rozvoj člověka a která je smyšlenou, rafinovanou choutkou“.

R. Růžička (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha) hovořil na téma *Teoreticko-logická konceptualizace potřeb, zájmů a hodnot*. Analyzoval mechanický přístup v pojetí těchto kategorií, které se často kladou vedle sebe bez vztahovosti, byť jde o elementární skladebné prvky sociální reality. Tato realita může být reflektována jednak věcnou formou postižení (prvky), jednak pomocí jejich potenciálních či aktuálních vztahů. V potenciálních vztazích pak dochází k rozporu potřeb a činnosti. Potřeba je zde chápána jako potenciální souvislost, jako rozpor. Činnost jako řešení rozporu je chápána jako aktuální vztah.

V. Krivý (Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava) referoval na